

Ilirski i iliroslavenski identitet u današnjim „zapadnobalkanskim“ zemljama

(Djelimično modificirani i prerađeni separat iz knjige „Bitka za Ilirik“, u izdanju udruženja BATHINVS, Sarajevo, 2018. god. FREE dostupne u PDF verziji na [https://www.academia.edu/37576870/Bitka za Ilirik Battle for Illyricum](https://www.academia.edu/37576870/Bitka_za_Ilirik_Battle_for_Illyricum)).

„Heleni zovu one narode Ilirima koji zauzimaju predio iza Makedonije i Trakije od Haonije i Tesprotije do rijeke Dunava. Ovo je dugačka zemlja. Njena širina je od Makedonije i planina Trakije do Panonije i Jadranskog mora i podnožja Alpa. Njena širina je pet dana putovanja, a njena dužina 30, tako helenski pisci govore. Rimljani su izmjerili zemlju i našli da je dugačka 6000 stadija i široka 1200.“

historičar Apijan (II. st. n. e.), Ilirska knjiga, 1

Još od pratkozorja historiografskih istraživanja, tematike porijekla, pripadnosti i promjenljivosti identiteta su uvijek imale dostojnu pažnju javnosti. U helensko – rimskoj klasičnoj civilizaciji, uključujući i starogrčke logografe, djela koja su se bavila postancima (pod nazivima : *ktiseis* i *origines*) bila su vrlo popularna. To se nastavilo kroz srednji vijek, kada su se stvarala takva djela koja su porijekla tražila u narativu „prošlosti“ koji se temeljio na dogmama abrahamističkih denominacija. Novi vijek sa kapitalističkim (ekonomskim, socijalnim, kulturnim, mentalitetsko – vrijednosno - moralnim) načinom života je donio i nove forme traženja nečijih postanaka i porijekla, sada temeljenih na novostvorenoj društvenoj formaciji nacije¹. U posljednje vrijeme, pojavila se jedna moćna pomoćna tehnologija u historiografskim istraživanja, a to je genetička genealogija koja istraživanja o postancima oslobađa ideoloških i drugih neznanstvenih natruha. U sve ove tranzicije narativa postanaka i porijekla koje su iziskivale potrebe različitih epoha, aktivno su bili uključeni i naši pretci, bolje rečeno predstavnici historiografija zajednica, koje su prebivale i koje prebivaju na istočnojadranskoj obali i dubini njene kontinentalne unutrašnjosti. A sva ta istraživanja su neizostavno počinjala sa „ilirskim imenom“, najranijim poznatim etnonimom koji je skupno imenovao stanovništvo istočnojadranske obale i kontinentalne unutrašnjosti.

Povijest istraživanja ilirskog etničkog i kulturnog fenomena spada u red intrigantnih i zanimljivih historiografskih, arheoloških, lingvističkih i etnoloških pojava. Izvorna građa (literarna vrela, epigrafski spomenici, arheološka građa, mitologija i tradicija, filološko – lingvistički relikti, genetički biološki materijal) koja se odnosi na ono što se pripisuje Ilirima je takvoga karaktera da su moguće bile razne kombinacije u procesima izrada i prezentacija znanstvenih sinteza. Još u vrijeme klasične grčko – rimske civilizacije nije se razvila jasna definicija sadržine koja se

¹ Termin „*natio*“ se uveliko koristio u rimskoj klasičnoj civilizaciji za pojmovno određenje zajednice koja ima prepoznatljivu i priznatu političku organizaciju. Međutim, ta antička „nacija“ nema osim terminološke jednakosti niti kronološku niti sadržajnu vezu i bliskost sa novovjekovnom „nacijom“ koja je originalna tvorevina kapitalističkog sustava.

podrazumijevala pod terminom „ilirski“. Kod najranijih helenskih mitografa, logografa i historičara termin „ilirski“ se odnosio samo na ono što se danas percipira kao južna Ilirija. Kako se helensko zemljopisno znanje širi, sukladno tome se širi i korištenje „ilirskog“ uglavnom u pravcu današnjeg Zapadnog Balkana. To širenje ovoga skupnog identitetskog imena se odnosi samo na one zajednice za koje su stari Heleni/Grci prepoznali da imaju isti ili sličan jezik/jezike, narječja, dijalekte, iste ili slične kulturu, iste ili slične načine života i za koje se moglo smatrati da baštine neku vrstu zajedničkog porijekla. Dok su Heleni/Grci za njih sve češće koristili zajedničko ilirsko ime, još uvijek je otvoreno pitanje da li su i te srodne zajednice ne samo koristile neko zajedničko ime, nego da li su uopće imale razvijenu svijest o zajedničkoj skupnosti u vidu određenog, posebnog etnokulturnog kompleksa. Ono što sa sadašnjim nivoom znanja se može tvrditi jeste da su ilirsko skupno ime od Helena preuzeli Rimljani i drugi Italici i da su ga kao takvoga raširili u euromediterranskom pojasu. I za to razdoblje možemo biti sigurniji da je domaća populacija se upoznala i sa imenom koje su kao skupni termin koristili za njih njihovi moćniji i civiliziraniji susjedi.

Sa uspostavom rimske vlasti „ilirsko ime“ sa svim svojim izvedenicama, pored etničke i jezičke sadržine, dobija i upravno – teritorijalnu i političku sadržinu, pa u jednom vremenskom periodu ime Ilirik podrazumijeva i sav prostor od Jadranskog mora do Dunava. A u III. i IV. st. n. e. „ilirski“ teritorijalno – upravno termin se duboko širi i na područje središnjeg Balkana. Što se same antičke historiografije tiče, o Ilirima ili samo o pojedinim ilirskim ili drugim zapadno- i središnjebalkanskim narodima su pisali skoro svi poznatiji historičari i pisci toga razdoblja, od kojih vrijedi istaći (one sa do danas poznatim sačuvanim i dostupnim djelima) Herodota, Tukidida, Pseudo – Skilaksa, Polibija, Gaja Julija Cezara, Cicerona, Diodora, Livija, Strabona, Ovidija, Veleja Paterkula, Plinija Starije, Tacita, Flora, Plutarha, Svetonija, Ptolemeja Klaudija, Apijana, Polijena, Kasija Diona, Ateneja, Amijana Marcelina, Zosima i mnoge druge. Vrijedne podatke donose i Antoninov Itinerarij, Pojtingerova karta i *Ravennatis Anonymi Cosmographia*. U okvirima sačuvanog dijela antičke historiografije postoji i posebna monografija o Ilirima, obrađena i napisana od strane Apijana u okvirima njegove „Rimske historije“. Najbolji koncizni pregled i antičke literarne izvorne građe i antičke historiografije daje knjiga „Ilirët dhe Iliria te autorët antikë“ u izdanju Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Arkeologjisë, Tiranë.

Kraj antičke civilizacije na području današnje jugoistočne Europe, donosi i radikalni prekid sa „velikoilirskom teritorijalnom terminologijom“. Sada se termin „ilirski“ postupno i mijenja i mijesha sa terminom „slavenski“ a Ilirik ili Ilirija sa Sklavinija. O tome prelaznom periodu određene podatke o kraju ilirskog svijeta daju Prokopije i drugi ranoromejski pisci, čiji se sažetci mogu naći u djelu Barišić, Franjo – Rajković, Mila – Krekić, Bariša – Tomić, Lidija, 1955, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom 1, SANU, (*Posebna izdanja CCXLI, Vizantološki institut 3*), Beograd. Za rani srednji vijek i prelazak iz „ilirskog“ u „slavensko“ značajne podatke daju Konstantin Porfirogenit u djelu Πρὸς τὸν ἰδιὸν υἱὸν Ρωμανόν (poznatiji pod latinskim nazivom *De administrando Imperio*) i Ljetopis popa Dukljanina. Naravno, prelaz sa „ilirskog“ na „slavenski“ ili njihovo međusobno mijeshaње ne znači da prvospomenuti termin nestaje, naprotiv on se zadržava posebno u intelektualnim krugovima i istočnog grčko – romejskog svijeta i

zapadnog latinskog svijeta. Pa se tako čak antička terminologija nekada koristi i za nove narodnosne i političke pojave nastale u srednjem vijeku na području današnjeg Zapadnog Balkana. Za Srbe se u mediavelnim izvorima tako može naći poveznica sa Tribalima, a za Hrvate sa Liburnima, dok se nekada kao okvirni termin za stanovnike Zapadnog Balkana koristi i izraz Delmati. I u srednjovjekovnim literarnim vrelima se može naći na termin Ilirik kao skupni naziv za istočnojadransku obalu i njenu kontinentalnu unutrašnjost. Navedeno nastavljeno korištenje ilirskog nazivlja i u mediavelnim kontekstima je razumljivo ako se ima u vidu da nijedno vrelo ne spominje da su Avari i Slaveni došli na nenastanjeno područje ili izvršili istrebljenje i sustavno protjerivanje, neku vrstu ranosrednjovjekovnog genocida ili etničkog čišćenja zatečenog, domorodačkog stanovništva. „Ljetopis popa Dukljanina“ čak i opisuje postupno sažimanje starosjedilačkog sa doseljenim, slavenskim elementom. Činjenica je da je to sažimanje bilo dosta spor proces, koji je trajao skoro od početka VII. st pa sve do kraja XIX. st. i da se završio poglavito jezičkom slavenizacijom većega dijela zapadnobalkanske populacije, dok je manji dio nastavio govorio arbanaškim i romanskim govorima. Razlozi jezičke slavenizacije većinskog domorodačkog stanovništva su mnogostruki i predstavljaju jedno prostrano „istraživačko područje“. Vjerojatno su neki od glavnih podsticaja za jezičku slavenizaciju bili : nastanak slavenskih pisama u IX. st., bogoslužjenje na slavenskom jeziku, proces primanja islama, itd...

U pojedinim srednjovjekovnim djelima se Iliri i Slaveni promatraju i u kontekstu kontinuiteta, sinonimije ili da su i Iliri govorili slavenskim jezikom ili bili rodonačelnici svih zajednica sa slavenskim govornicima. Čak se na ovakvo viđenje nailazi i kod pisaca iz znatno udaljenijih zemalja (npr. ruski ljetopisac Nestor). Tako se izraz „Iliri“ zadržava kao skupno, zajedničko ime za sve stanovnike zapadnog i središnjeg Balkana bez obzira da li im je maternji jezik bio slavenske, romanske ili arbanaške provenijencije. Radi toga korištenje složenice „ilirskoslavenski“ za sve postantička određenja u smislu nekoga skupnoga termina je sasvim opravdano, posebno sa obzirom na nezgrapnosti korištenja čisto zemljopisnih termina „zapadni Balkan“ i „središnji Balkan“.

Kraj srednjeg vijeka je obilježen i širenjem renesansne kulture koja se poziva na tradicije klasične grčko – rimske civilizacije. Ta pojava nije mogla zaobići ni prostore Zapadnog Balkana, gdje se posebno u primorskim gradovima rađa iznimno zanimanje za drevno porijeklo. Upravo u tome periodu treba tražiti i začetke ilirologije kao posebne znanstvene subdiscipline u historiografiji i arheologiji. Kraj srednjeg vijeka na prostoru koji se u antici nazivao Ilirik je kao posljedicu imao i utapanje do tada samostalnih domorodačkih političkih cjelina u tri imperijalna okvira (Osmanski, Habsburški, Mletački). Jedino je slobodu uspjela sačuvati mala Dubrovačka Republika. U takvim širim političkim okolnostima, posebno kada su europski narodi počeli svoje korijenje tražiti, ali i nadahnjivati klasičnom civilizacijom, logičko je bilo očekivati da će se pojačati interes za „ilirsko“ među humanistima i renesansnim historičarima, piscima, umjetnicima koji su željeli istaći i slavnu prošlost svojih predaka nasuprot teškom, potčinjenom stanju koje je vladalo u tom periodu gdje je većina potomaka „ilirskih domorodaca“ bila pod vlašću drugih centara moći. To je dovelo do prilično megalomanske panilirske teorije, koja je ne samo povezala stare ilirske narode sa južnoslavenskim zajednicama, nego je „ilirsko“ proširila i na ona područja i zajednice za koja smo

danas sigurni da ih ni u kom slučaju ne bi mogli uvrstiti u ilirski etnički kompleks, čak ni u najširim njegovim konotacijama. Od pisaca sa jadranskog primorja koji su širile ideje o slavnoj ilirskoj prošlosti i ilirskom kontinuitetu i ilirskoj autohtonosti Južnih Slavena vrijedi istaći Juraja Šižgorića iz Šibenika i Vinka Pribojevića sa Hvara. Najbolji primjer takvog ilirsko – slavenskog državotvornog, političkog i herojskog miksiranja i panilirskog širenja jeste djelo dubrovačkog benediktinskog redovnika Mavra Orbinija koji je na italijanskom jeziku objavio 1601. god. monumentalno djelo „Il Regno degli Slavi" („Kraljevstvo Slavena“). Vrijednost ovoga djela je upravo u tome što je pokušalo, istina gledano sa današnjeg znanstvenog i metodološkog nivoa na prilično romantičarski i megalomanski način, povezati ilirsku baštinu Zapadnog Balkana sa novovjekovnim južnoslavenskim zajednicama. Mavro Orbini je jednostavno i antičke Makedonce predstavio kao Ilire, odnosno njegovom daljom logičkom konkluzijom kao Južne Slavene koji su pod svojim vladarem Aleksandrom nekada imali svjetsku imperiju. U ovom periodu i u kasnijem periodu zastupnici teze o ilirskom kontinuitetu i ilirsko – južnoslavenskoj jezičkoj sinonimiji su i Bartol Kašić, Filip Grabovac i mnogi drugi pisci. U doba renesanse periodu započelo je i prepisivanje, skupljanje i editiranje epigrafskih spomenika. U narednom, baroknom periodu javljaju se i prvi opisi ilirskih nadgrobnih humaka u kronici otoka Brača što ju je napisao u XVII. st. Vicko Prodić.

Nakon romantičarskog poimanja i predstavljanja ilirskog kao slavne prošlosti populacije Zapadne Balkana, od prve polovice XIX. st. započinje i pravo znanstveno istraživanje i publiciranje ilirskog fenomena. Međutim, proučavanje Ilira se u tome periodu suočilo i sa jednim problemom, koji će prilično predestinirati većinu budućih istraživanja. Riječ je o procesima nastanka novovjekovnih nacija na Zapadnom Balkanu, i svaki od tih procesa je imao svoj poseban odnos prema ilirskom nasljeđu i baštini, a to se onda direktno moralo odražavati i na historiografiju i arheologiju. U slučaju zapadnobalkanskih Slavena, na jednoj strani drevni Iliri su poslužili kao neka incijalna kapisla, preko „iliraca“ za razvijanje domaće nacionalne svijeti. U tom kontekstu razvijanja ilirizma kao političke i nacionalne ideologije treba promatrati i prvi prijevod Apijanovih Ilirika na naš jezik, koji je uradio Ante Starčević, a objavio Ljudevit Gaj u „Danici Ilirskoj“ Na drugoj strani su se opet razvili oni koji su u ime panslavenizma „ilirsko“ djelimično odbacivali, a u pojedinim radikalnim slučajevima i potpuno odbacivali. Ovi južnoslavenski nacionalni preporoditelji su svoju orijentaciju usmjerili ne prema ilirskom nasljeđu, nego prema religijskoj osnovi neke od abrahamističkih denominacija ili srednjovjekovnoj tradiciji. Ideja ilirskog nasljeđa kao osnove za razvijanje nacionalnog identiteta je najviše svoje korijenje pustila u albanskom nacionalnom preporodu, dok se grčki nacionalni preporod zasnavao na što većem potiskivanju ili čak i destrukturalizaciji „ilirskog“. U okvirima takvog vladajućeg stanja u svijesti tadašnje politike i tek stvorenih potreba nacionalnih javnosti, se razvijalo i viđenje „ilirskog“ u istraživanjima i znanstvenoj literaturi. Naravno na izgradnju „ilirskih“ historiografskih struktura, utjecali su ne samo domaći činioци, nego i oni vanjski, posebno iz srednjoeuropskih i političkih i znanstvenih centara. Zanimljivo je da je upravo na samom početku kritičkog i znanstvenog istraživanja Ilira, kada su politički i nacionalno – preporoditeljski pokreti koristili, manipulirali ili odbacivali „ilirsko“ u odnosu prema tadašnjim populacijama i narodima Zapadnog Balkana, pojavilo i

mišljenje Bogoslava Šuleka (inače pristalice pokreta „iliraca“) u djelu „Šta namjeravaju Iliri“ iz 1844. god. po kojem su tadašnji zapadnobalkanski Slaveni ustvari etnička mješavina ilirskog starosjedilačkog stanovništva i Slavena koji su se u ranom srednjem vijeku doselili na područja nazivana u rimsko doba Ilirik. Na kraju, će se tako vrlo rano postavljeno stajalište pokazati i pravilnim. O vezi albanskog i ilirskog piše Georg Hahn u svome djelu „Albanesische Studien“ u tri toma, objavljen u Jeni 1854. god.

I pored romantičarskih, nekritičkih, politikantskih i negatorskih viđenja „ilirskog“ u toku XIX. st. se razvija i znanstveni pristup ilirollogiji i to u svim njenim segmentima i to kod domaćih i kod stranih istraživača. Tom okretanju promatranja „ilirskog“ i Ilira u znanstvenom smislu najviše je doprinio razvitak naučnih metodologija, posebno arheologije (gdje dolazi do značajnih materijalnih nalaza), zatim epigrafike i kritike literarnih vrela, kao i razvitak nastavno – naučnih institucija sekularnog karaktera koje su se bavile historijom, arheologijom, klasičnom filologijom i etnologijom. Najranija u moderno – znanstvenom smislu objavljena historija Ilira zasnovana na literarnim vrelima jeste „Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus“ autora Gustava Zippel izdata 1877. god. u Leipzigu. Ilirima i antičkim nasljeđem zapadnog Balkana u ovom periodu bavili su se i čuveni britanski istraživači Richard F. Burton i Arthur Evans. Posebno je ovaj potonji bitan zbog svojih djela 1. „Through Bosnia and the Herzegovina on Foot During the Issurrection“, izvorno objavljeno 1876. god. u Londonu, prevedeno 1973. god. u Sarajevu pod naslovom „Pješke kroz Bosnu i Hercegovinu tokom ustanka avgusta i septembra 1875“. 2. Antiquarian Reserches in Illyricum (Parts I- II), objavljeno 1883. god. u Westminsteru i 3. Antiquarian Reserches in Illyricum (Parts III- IV) objavljeno 1885. god. u Westminsteru. Značajniji istraživači koji se bave ilirskim prapovijesnim, protohistorijskim i antičkim nasljeđem na području nekadašnjeg Ilirika su i Carlo Marchesetti, Josef Szombathy, Moritz Höernes, Wilhelm Tomaschek, Ernst Windischgrätz, Gundaker Wurmbrand, Hochstätter von Ferninand, Alfons Müllner, Jernej Pečnik, Simon Rutar, Karl Dechmann, Frane Bulić, Šime Ljubić, Oscar Hovorka, Josip Brunšmid, Josip Alačević, Mihailo Valtrović, Nikola Vulić, Mihovil Abramić,

Vrlo bitan faktor u razvitku ilirollogije u prvoj polovici XIX. st. predstavlja institucionaliziranje znanstvenih istraživanja, prvotno preko osnivanja muzeja (Split, Zadar, Zagreb). Nakon toga u drugoj polovici XIX. st. dolazi i do osnivanja arheoloških društava kao i početaka izdavanja historiografske i arheološke periodike. Najstariji znanstveni časopis koji se u velikoj mjeri bavio ilirskom i antičkom baštinom na Zapadnom Balkanu jeste BASD/VAHD/VAPD : Bullettino di archeologia e storia dalmata (kasnije Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, odnosno Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku). Pored njega treba spomenuti Vjesnik hrvatskog arheološkog društva i Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu. Zahvaljujući značajnom razvitku naučne misli u Austro – Ugarskoj i pojačanom interesu za balkanska područja, i znanstveni časopisi iz središta Monarhije se bave ilirollogijom. U tom pogledu potrebno je posebno istaći časopis Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn iz Beča. I na području tadašnje Kraljevine Srbije se institucionaliziraju istraživanja na polju ilirollogije, pa Srpsko arheološko društvo započinje sa izdavanjem časopisa „Starinar“, a Srpska kraljevska akademija (kasnija Srpska akademija nauka i umjetnosti) sa izdavanjem časopisa Spomenik.

Ipak najjači podsticaj za razvitak ilirologije i sagledavanje ilirskog pitanja u globalu dobio se proširivanjem sustavnih arheoloških istraživanja na područje Bosne i Hercegovine. U tome kontekstu značajan doprinos bilo je otkriće Glasinačke kulture, nalazišta Donja Dolina, i drugih mnogobrojnih nalazišta. Temeljna znanstvena institucija u Bosni i Hercegovine, a sa nemjerljivim značenjem za ilirologiju uopće bio je Zemaljski muzej u Sarajevu (osnovan 1888. god.). Preko ove institucije vodi se niz arheoloških istraživačkih na prostoru pružanja nekadašnjeg Ilirika, a rezultati se objavljuju u njegovom časopisu pod nazivom GZM - Glasnik Zemaljskog muzeja, odnosno njegovoj verziji na stranom jeziku (prvotno njemačkom, kasnije engleskom) WMBH - Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina. Najvažniji istraživači iz prvog polustoljeća postojanja Zemaljskog muzeja su bili Kosta Hörmann, Čiro Truhelka, Đorđe Stratimirović, František (Franjo) Fiala, Vjenceslav (Vaclav) Radimsky, Ivan Kellner, Carl Patsch, Vjesil Čurčić, Dimitrije Sergejevski. Zahvaljujući ovim velikim arheološkim nalazima i sustavnim istraživačkim kampanjama, znanje o Ilirima koje se do sredine XIX. st. poglavito baziralo samo na literarnim vrelima i djelimično epigrafici, sada je značajno prošireno. I tako je već na kraju XIX. st. i početkom XX. st. bilo moguće sa znanstvenog nivoa imati zaključke i o periodu prije nego što su Iliri ušli u orbitu helenskog i rimskog zanimanja, njihovom načinu života, nekropoloma, grobištima i pokapanju, izgledu naselja, odjeći, oružju i oruđu, nakitu, keramici i drugom pokretnom materijalu, antropološkom izgledu, društvenim, ekonomskim i ekonomskim strukturama, religiji i umjetnosti. A značajno otkrivanje i analiziranje epigrafskih spomenika omogućilo je i potvrđivanje određenih podataka iz literarnih vrela, najviše u vidu ilirske onomastike, jer je dokazano da su imena Teuta, Pines, Skerdilaida, Baton, Pleurat...itd... bila u širokoj upotrebi među neromaniziranim ili poluromaniziranim Ilirima. Otkrivena su i mnoga naselja, koja su jednim dijelom nastavila postojati i u helenističko doba (na jugu Ilirije i u primorju) i u rimsko doba (u kontinentalnoj unutrašnjosti). I već do početka I. svjetskog rata bilo je moguće dati prve svestranije sinteze prapovijesti, protohistorije i antičke historije na područjima koja su nazivana Ilirija i Ilirik. Međutim, kako su se nalazi, nova otkrića i nova viđenja podataka iz literarnih vrela sve više gomilala, počelo se ne samo nuditi više rješenje, nego se još počelo postavljati novih pitanja. Tako su iskrsla pitanja etnogeneze i politijogoneze u jednom širokom dvomilenijumskom rasponu, šta to treba podrazumijevati pod „ilirskim“, jezika, kulturološke pripadnosti, procesa helenizacije i romanizacije, urbanizacije u antičkom periodu, ilirskog nasljeđa u kasnijim postantičkim periodima itd...Počinju se postavljati i najrazličitije teorije o „ilirskom“ i njegovom opsegu, pa je u jednom momentu bila vrlo popularna panilirska teza.

Pitanje ilirskog jezika je počelo u znanstvenom smislu zaokupljati pažnju u toku XIX. st., pa su se ovim segmentom ilirologije u ranom periodu bavili filolozi Carl Pauli, Hermann Hirt, Norbert Jokl. Prvi sintetski pregled ilirskog jezika dao je Paul Kretschmer u svome djelu „Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache“ (separat str. 244 – 282) objavljenom u Göttingenu. Filolozi su u dobroj mjeri bili i odgovorni za širenje panilirske teze, što se najbolje može očitovati u dvije knjige njemačkog znanstvenika Hansa Krahea „Die alten balkanillyrischen geographischen Namen“ objavljene 1925 u Heidelbergu i „Die illyrischen Personennamen“ objavljene 1929 u Heidelbergu. Znatno kasnije se Hans Krahe vratio izučavanju ilirskog jezika u djelima „Die

Sprache der Illyrier I“ objavljenom 1955. od. u Wiesbadenu i nizu drugih članaka u znanstvenim časopisima. I pored Kraheovog panilirizma, koji je on pred završetak svoje znanstvene karijere djelimično revidirao, vrijednost njegovih djela se očituje u tome što je riječ o najvećim katalozima onoga što je on smatrao da je preostalo od ilirskog jezika i što je u njima prezentirana i određena metologija rada u filološkom segmentu ilirologije.

Nakon kraćeg zastoja u ilirološkim istraživanjima u periodu između I. i II. svjetskog rata, nakon oslobođenja zemlje započinje novi zamah istraživanja, analiziranja, sintetiziranja i publiciranja u svim segmentima ilirologije. Posebno je to izraženo i širenjem i jačanjem institucionalne mreže i periodike. Sada se i univerzitetska mreža značajno širi u sve republike i pokrajine ex-FNRJ/SFRJ, a preko nje dobijaju se i novi domaći kadrovi. U ovom periodu svoj bogati opus najstavlja i Dimitrije Sergejevski i Grga Novak. Potonji arheolog, historičar i svestrani istraživač objavljuje 1961. god. i djelo „Stari Grci na Jadranskom moru“, koje postaju osnova za izučavanje odnosa helenskih doseljenika sa ilirskim starosjediocima na jadranskoj obali. Značajan doprinos poznavanju ilirologije daju i Duje Rendić Miočević, Mate Suić, Ivan Marović, Šime Batović, Draga i Milutin Garašanin, Branko Gavela, Fanula Papazoglu, Josip Korošec, Franc Stare, Stane Gabrovec, Slobodan Čače, Marjeta Šašel – Kos. Od novih znanstvenih časopisa koji se bave ilirologijom vrijedi istaći Diadora u Zadru, Arheološke radove i rasprave iz Zagreba, OPVSKVLA ARCHÉOLOGICA u izdanju Arheološkog zavoda u Zagrebu, Arheološki vestnik u izdanju Slovenske akademije znanosti in umetnosti u Ljubljani, Arheološki pregled u Beogradu, Živa antika u Skoplju, *Archaeologia Iugoslavica*. Ilirološka istraživanja posebno mjesto su zauzimala u Albaniji, pogotovu u vrijeme vladavine režima Envera Hodže, gdje su u značajnoj mjeri protkana i nacionalno - državotvornim interesima. Ipak, i pored toga, postoji niz velikih stručnjaka za ilirske studije koje treba spomenuti kao što su Skënder Anamali, Selim Islami, Hasan Ceka, Muzafer Korkuti, Vangjel Toçi, Frano Prendi...itd...Albanski znanstveni časopisi koji donose i ilirološke radove su : Iliria, Studime historike, Studime filologjike, Studia Albanica.

I u ovom periodu se nastavlja rad i na filološko – lingvističkom segmentu ilirologije Tu je veliki udio imao Anton Mayer u svojim djelima „Die Sprache der alten Illyrier, Bd. 1“: Einleitung; Wörterbuch der illyrischen Sprachreste, (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung XV), objavljenom 1957 u Beču i „Die Sprache der alten Illyrier, Bd. 2“ : Etymologisches Wörterbuch des Illyrischen Grammatik der Illyrischen Sprache XVI), objavljenom 1959 isto u Beču. A pored njega treba u ovom segmentu ilirologije istaći i radove Petra Skoka, Henrika Barića, Milana Budimira, Iona I. Russua, i posebno djela i knjige Radoslava Katičića.

Ipak najsnažniji impuls razvitku ilirologije daje „sarajevska arheološko – historijska škola“ koja se razvila u decenijama nakon obnove državnosti Bosne i Hercegovine, zahvaljujući pojačanom radu Zemaljskog muzeja kao i osnivanju dvije nove institucije : Odsjeka za istoriju/historiju na Filozofskog fakultetu u Sarajevu i Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti BiH koji izdaje i svoj periodični časopis „Godišnjak“. Od imena stručnjaka iz ovoga periode „ove sarajevske škole“ na prvo mjestu treba postaviti Alojza Benca, koji nije bio samo

znanstvenik, nego i vrsni organizator. On je postavio i načela na kojima treba promatrati procese etnogeneze Ilira. Pored njega, iz ovog kruga znanstvenika treba istaći Borivoja Čovića, Esada Pašalića, Envera Imamovića, Zdravka Marića, Blagoja Govedaricu, Boška Marijana, Slaviše Perića, Brunislava Marijanović....itd... Zahvaljujući radu pomenutih i mnogih drugih kolega Sarajevo postaje i centar izučavanja iliologije ne samo na prostoru ex – SFRJ, nego i u širem regionalnom smislu, a na Odsjeku za historiju se pokreće i zasebni postdiplomski studij pod nazivom „Iliologija“. Posebnu vrijednost čine monumentalna izdanja PJZ : „Praistorija jugoslovenskih zemalja“ u pet tomova koji su izlazili u periodu 1979. – 1987. god. u izdanju Centra za balkanološka ispitivanja u Sarajevu i „Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine“ u tri toma i pet mapa koji je objavljen 1988. god. u izdanju Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Za izučavanje regionalne historije Ilira bitan je časopis ČGT - Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne koji izlazi u Tuzli.

Značajno mjesto u razvoju iliologije imalo je održavanje niza znanstvenih simpozijuma i naučnih skupova od kojih vrijedi kao najznačajnije izdvojiti :

1. „Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba“, održan 15. i 16. V. 1964. god. u Sarajevu, u organizaciji Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH.
2. „Simpozijum o Ilirima u antičko doba“ održan 10. do 12. maja 1966. godine u Sarajevu u organizaciji Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH.
3. „Predslavenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena“, održan 24 – 26. X. 1968. u Mostaru u organizaciji Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH.
4. «Sahranjivanje kod Ilira», održan na Zlatiboru u periodu 10 – 12. V. 1976. god. u organizaciji Balkanološkog instituta Srpske akademije nauka i umjetnosti.
5. „Utvrdjena ilirska naselja“ održan u Mostaru u periodu 24. – 26. X. 1974. god. u organizaciji Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH.
6. „Duhovna kultura Ilira“, održan u periodu 4 – 6. XI. 1982. u Herceg Novom u organizaciji Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH i Odbora za arheologiju Crnogorske akademije nauka i umjetnosti.
7. „Paleobalkanska plemena između Jadranskog i Crnog mora od eneolita do helenističkog doba“, u organizaciji Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH, Balkanološkog instituta Srpske akademije nauka i umjetnosti iz Beograda i Trakološkog instituta Bugarske akademije nauka iz Sofije. Prvi dio Simpozijuma je održan 30- 31. V. u Nišu, a drugi dio 2-3. VI. 1989. godine u Blagoevgradu (Bugarska).

Za iliologiju kao poddisciplinu historije i arheologije značajnu vrijednost imaju i sintetička djela i to : „*History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia*“ od autora J.J. Wilkesa objavljene 1969 u Londonu, tri izdanja (iz 1974; 1989 i 1991. god.) knjige „*Iliri, povijest, život, kultura*“ autora Aleksandra Stipčevića, „*Iliri*“ od autora J.J. Wilkesa iz 2001. god. objavljene u Splitu i „*Iliri*

od *Bardileja do Gencija*“ od autora Pierre Cabanesa objavljene 2002. god. u Zagrebu. Nezaobilazna djela za ilirološka istraživanja u svakom pogledu su i bibliografije radove, od kojih su najznačajnija ona u izdanju Centra za balkanološka ispitivanja ANU BiH i to : 1. „Bibliographia Illyrica“ iz 1967. god. autora Aleksandra Stipčevića, koju su slijedila tri supplementuma objavljujivana 1974, 1978 i 1984. god. 2. „Bibliografija antičke arheologije u Jugoslaviji“ u dva toma, objavljena 1977.

Nažalost, uslijed agresije na Bosnu i Hercegovinu, „sarajevska ilirološka škola“ je skoro zamrla i trebalo je da prođe značajno vrijeme nakon Dejtonskog sporazuma da stasa nova generacija koja je u periodu od kraja prve i u prvoj polovici druge decenije XXI. st. ne samo obnovila „sarajevsku školu“ ilirologije, nego je i dodatno razvila. Od mlađih znanstvenika vrijedi izdvojiti Mesihović Salmedina, Adnana Busuladžića, Adnana Kaljanca, Amru Šaćić, Almira Marića, Edina Veletovca, Mersihu Imamović...itd...Poseban podsticaj za razvitak ilirologije je imalo osnivanje zasebnog studija arheologije u okviru Odsjeka za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu i realiziranje projekta TEMPUS - BIHERIT.

Vrlo bitan istraživački aspekt u proučavanju Ilira u vrijeme rimske vladavine nude katalogi epigrafskih spomenika, od kojih treba istaći :

1. *CIL - Corpus Inscriptionum Latinarum* (posebno tom III u kojem se nalazi ubjedljivo najveći dio natpisa koji bi se mogli odnositi na Ilire ili ilirsko područje) koji je utemeljio Theodor Mommsen 1853. god. *CIL* se kontinuirano dopunjuje sa novim sadržajem sve do današnjeg dana.
2. *L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine*, Paris.
3. *ILJug - Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia* u tri toma objavljena u Situlama 5 (1963. god.), 19 (1978. god.), 25 (1986. god.) od autora Jaroslava i Ane Šašel.
4. *Salona 04 - Salona IV. Inscriptions de Salone chrétienne IVe-VIIe siècles. Projet coordonné par E. Marin. Texte rédigé sous la direction de N. Gauthier, E. Marin, F. Prévot par J.-P. Caillet - N. Duval - D. Feissel - N. Gauthier - E. Marin - F. Prévot*, 2 Bände, Rom - Split 2010.
5. *AHB - Antiqui Homines Bosnae* od autora Salmedina Mesihovića, objavljen u Sarajevu 2011. god.
6. *AEHercegovine - Anticki epigrafski spomenici istocne Hercegovine* autorice Amre Šaćić, Sarajevo 2011.
7. Najveći dio epigrafskih natpisa koji potiču sa područja Ilirika kao i onih koji bi se mogli odnositi na Ilire ili osobe koje potiču i prebivaju u Iliriku se danas može naći u specijaliziranim elektronskim bazama podataka EDCS - Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby i EDH - Epigraphische Datenbank Heidelberg.

Na kraju bi usput možda trebali reći da bi za kolektivnu svijest, pa i individualno stanje stanovnika današnjeg iliroslavenskog prostora bilo dobro kada bi se pokrenule i oživjele te neke početne ilirske „tvorničke postavke“ naše historije. Najnoviji rezultati istraživanja iz genetičke genealogije populacija koje naseljavaju zapadne i dijelove središnjih predjela Balkanskog poluotoka potvrđuju da ilirski element čini njihov temeljni stratum, na koji su se kasnije u većoj (npr. slavenski) ili manjoj mjeri nadograđivali drugi stratumi. I radi toga bi se kao skupno ime za ove populacije sa pravom moglo koristiti „iliroslavensko ime“.

Činjenica je da autohtone populacije navedenog prostora imaju značajnu etničku, jezičku, kulturološku bliskost i nesumnjivo zajedničko porijeklo i više – manje i zajedničku povijest. Pošto su te njihove zajedničke poveznice prepoznatljive i vidljive od vanjskih faktora, radi njihovog skupnog pojmovnog određenja se koristilo i zajedničko ime. Još od osvita historije pa skoro sve do začetaka nastajanja modernih „južnoslavenskih nacija“ uglavnom se kao skupni naziv za partikularizirane zajednice i narode i plemena istočnojadranske obale i njene kontinentalne dubine koristilo „ilirsko ime“ u svim svojim formama. Od druge polovice XIX. st. „ilirsko ime“ postupno zamjenjuje „jugoslavensko/jugoslovensko ime“ u svim svojim formama. I pored toga što je „jugoslavensko/jugoslovensko ime“ kao skupno ime dominiralo od posljednjih decenija XIX. st. pa skoro do samoga kraja XX. st., ono je ipak imalo nedostataka u svojoj sopstvenoj suštini. Prvo i osnovno je bilo što se nije prirodno i organski razvijalo, nego je više manje bilo vještački nametnuta kovanica od strane dijela tadašnje malobrojne intelektualne elite, radi čega nije imalo svoj povijesni kontinuitet i historijski legitimitet. Zatim se nekada (posebice za vladavine dinastije Karađorđević) iz dnevnopolitičkih i praktičnopolitičkih koristilo (pa i zloupotrebljavalo) i kao suprotstavljeni antipod identitetima lokalnih novoformiranih nacija i zajednica. I na kraju najvažnije, sa korištenjem „južnoslavenskog imena“ se u kolektivnu svijest i domorodaca i vanjskog svijeta unosila vještačka linija razdvajanja i odbacivanja, kojim je sve ono od prije VII. st. postajalo kao po automatizmu „nešto strano“, „nešto što ipak nije naše“, „nešto drugačije“, „nešto što je manje vrijedno“, „što je bilo pobijeđeno, pokoreno“, pa su se tako naši postanci (*origines*) više tražili i „nalazili“ po ravnicama današnje Poljske i Belorusije, nego u neolitskim i metalnodobnim kulturama zemalja u kojima živimo. Koliko je nasilno raskidanje sa skoro dvomilenijumskom tradicijom imalo negativne, pa i besmislene i nelogične posljedice pokazuju samo neki primjeri. Tako je prijevod djela „Il Regno degli Slavi“ Mavra Orbinija ustvari unakažen, jer nije prevedeno pola njegovog sadržaja koje se odnosilo na ilirske i antičke periode naše historije. U velikim udžbeničkim sintezama „Historija naroda Jugoslavije I - II“, višemilenijumski period prije stoljeća VI. i VII. se tretira kao neka vrsta manjega uvoda u glavne tematike. Nažalost, slična praksa se izražavala i u školskim udžbenicima istorije/historije/povijesti. Ovim se otuđivala i veza stanovništva sa tlom na kojem prebiva, jer mu se oduzimao njegov „korjenski habitus“ i pradomovina tražila negdje drugdje. Poseban negativan efekat činjenice da su „ilirsko ime i identitet“ odbacivale političke, nacionalne, religijske, kulturne i većim dijelom intelektualne elite govornika štokavskog narječja je bio u tome što su onda elite govornika narječja Gega i Toska svesrdno prihvatile „odbačeno ilirsko“ u izgradnji sopstvene albanske nacije. Pogotovu je to u

vrijeme vladavine Envera Hodže poprimilo pretjerane, megalomanske oblike. To prisvajanje „ilirskog“ od strane nastajuće albanske nacije prolazilo je skoro bez otpora kod drugih nastajućih balkanskih nacija jer njihove vodeće elite „ilirstvo“ njihovih predaka uopće nije interesiralo. Poseban problem je u tome bio što su neki radikalni eksponenti albanskog ilirstva imali ekskluzivistička shvatanja, pa su tako odricali udio u ilirstvu svima ostalima. I uvijek kada se postavi pitanje nečijeg ekskluziviteta na „ilirstvo“, potrebno je odgovoriti stavom po kojem značajne ili dostatne udjele ilirskog u sebi imaju i moderne nacije kojima književni jezik proističe iz štokavskog narječja (bošnjačka, crnogorska, hrvatska, srpska), kao i moderna albanska nacija, a određene (istina manje) udjele čak i moderne slovenačka (u kojoj se slavenski stratum poglavito nakalemio na ranije romanizirane venetske i keltske stratumne) i makedonska nacija (koja je poglavito slavenizirana verzija ranijih peonskih, antičkomakedonskih i tračkih stratumna). U kontekstu ovoga izlaganja ne bi bilo neprilično termin južnoslavenske nacije ili narodi, kada se skupno govori o Srbima, Hrvatima, Bošnjacima, Crnogorcima zamijeniti sa primjerenijim i tačnijim skupnim nazivom iliroslavenske nacije ili narodi.

Naravno neprirodno i nepovijesno stanje se ne može održati duži period. I od sredine 60tih godina XX. st. započinje ponovno zanimanje za ilirske *origines*, poglavito zahvaljujući forsiranju od strane tadašnjih vodećih kadrova „sarajevske arheološko – historijske škole“, u prvom redu već spomenutih Alojza Benca i Borivoja Čovića. Kasnije su razvijanju teza o kontinuitetima sa ilirskim svijetom doprinijela već spomenuta djela Aleksandra Stipčevića. Naravno taj proces revitalizacije je bio postupan i u prvo vrijeme se zadržavao samo u okvirima znanstvene elite, a da i do danas nije se uvriježio u široj javnosti koja je još uvijek pod dominatnim nabojima nacionalnih i religijskih identiteta. Ipak, povratak „ilirskog“ je naglo osnažen sa rezultatima genetičko – genealoških istraživanja iz posljednje decenije, koja su dokazala da ubjedljiva i uvjerljiva većina genetičkog nasljeđa i porijekla one populacije koja koristi štokavsko narječje kao svoj maternji govor potiče iz autohtone populacije koja je na ovom našem tlu prebivala već posljednjeg ledenog doba. Istočnoevropskog genetičkog materijala, koji se dovodi u vezu sa avaroslavenskom seobom, u nama je bar duplo manje, dok su ostali udjeli zanemarljivi.

Korištenje izraza kao što su ex-YU, ex-jugoslavensko/jugoslovensko, bivša Jugoslavija je isto neodgovarajuće, jer već sada imamo punoljetne generacije koje su odrasle van bilo kakvih okvira koje su sadržavale jugoslavensko/jugoslovensko ime, pa bi onda bilo besmisleno koristiti ovakve izraze. Uostalom nigdje u svijetu nema više naziva, pojmova i imena (bilo u skupnom, bilo u partikularnom kontekstu) koji bi u sebi sadržavali da je to nešto ustvari poteklo iz nečega „bivšeg“. Konstrukcije koje bi u sebi sadržavale i sva imena modernih „južnoslavenskih nacija“, zajednica i nazive modernih državnih cjelina, kao npr. srpsko-hrvatsko-bošnjačko-crnogorsko-slovenačko, ili bosanskohercegovačko-srbijansko-hrvatsko-crnogorsko ...i slično su nezgrapno mastodonski i samim tim i neupotrebljivi. Izraz „Zapadni Balkan“ (i njegove izvedenice) kao skupno ime, što se odomaćilo uglavnom u rječniku vladajućih EU elita, je u potpunosti neprihvatljiv, jer je riječ o kolonijalističko – protektorskoj mantri koja svođenje skupnog nazivlja samo na zemljopisnu odrednicu nijeće autohtonim zajednicama bilo kakav etnički, povijesni, kulturološki kontinuitet. A kada se nešto namjenski svede samo na zemljopisni pojam, onda se automatski i lišava i

dekonstruira suština općekulturnog razvitka populacija koje prebivaju na tome području. A to onda olakšava konstruiranje i „linijarsko“ iscrtavanje novih odnosa i međa. Kao zajednički izraz koristi se, istina u manjoj mjeri, i štokavsko ime, jer ubjedljivo najveći dio ilioslavenskih zajednica kao osnovu za svoj književni jezik (bez obzira nazivali ga bosanskim, srpskim, hrvatskim, crnogorskim, srpskohrvatskim, hrvatskosrpskim, bosansko/hrvatsko/srpskim) uzima štokavsko narječje.

„Ilioslavensko skupno ime“ u sebi ne sadržava nijedan od gore navedenih nedostataka ili skrivenih opasnosti. U sebi u dovoljno mjeri održava temeljni genetsko – etnički stratum populacija koje danas prebivaju na Zapadnom Balkanu, ali i činjenicu da je u taj temeljni ilirski stratum utkan u značajnoj mjeri i slavenski element. Tako se iz naše kolektivne svijesti briše ta vještačka granica od „stoljeća sedmoga“ i uspostavlja prirodni kontinuitet od paleolitika pa do danas bez ikakvog redukcionizma u ime nekih viših ideoloških ili nacionalnih interesa. Ilioslavensko skupno ime je i takvoga karaktera da je vrlo inkluzivno, otvoreno za novo doba u kojemu su obesmišljena stara ideološka i religijska vjerovanja, ali istovremeno i takva da svojim pojavom i postojanjem ne ugrožava i izražavanje nacionalnih i drugih identiteta kod autohtonih populacija niti ima ambicija da bude neki nadnacionalni superiorni entitet koji bi redukovao ili ugrožavao specifičnosti i posebnosti autohtonih populacija. Ilioslavenstvo ne pretendira da bude novo jugoslavenstvo niti ugrožava postojanje modernih srpske, hrvatske, bošnjačke i crnogorske, pa i slovenačke nacije niti političkih jedinica koje ove nacije smatraju neophodnim da postoje, i to u bilo kojem pogledu i segmentu (specifičnim potrebama nacionalnog izražaja). Ustvari riječ je o policentričnom identitetu koji samo pojmovno definira ono što je zajedničko navedenim modernim nacijama, slično kao Benelux (koji na isti način definira ono što je zajedničko modernim nacijama Nizozemcima, Flamancima, Valoncima i Luksemburžanima) ili Skandinavija (za Dance, Norvežane, Šveđane, Fince, Laponce) ili Baltik (za Litvance, Letonce i Estonce) ili Istočni Slaveni (za Ruse, Ukrajince i Bjelorusce).

Prof. dr. sc. Salmedin Mesihović